

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

Постановка проблеми. Економіко-екологічний механізм управління розвитком регіональних територіальних рекреаційних комплексів з точки зору громадських інтересів є важливим інструментом гармонізації взаємодії рекреаційного господарства і людини. При цьому заходи, запроваджені державою, можуть вважатися ефективними лише тоді, коли вони здатні в конкретних макроекономічних обставинах забезпечити досягнення базових цілей суспільства, а саме: високого рівня життя населення, скорочення негативного антропогенного втручання в розвиток природного середовища, стійкої динаміки позитивної взаємодії соціуму і довкілля. У сучасній Україні відсутні етика раціонального використання рекреаційних ресурсів і традиції економіко-екологічного державного регулювання такого використання. Цей факт ускладнює розвиток регіонів на принципах економіко-екологічної самоорганізації та саморегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових публікацій, присвячених розвитку територіально-рекреаційного комплексу, слід відмітити праці Амоші О.І., Андрієнко Т.Л., В'юна В.Г., Горлачука В.В., Калькової Н.М., Мамутова В.К., Плюти П.Г., Реймерса Я.Ф., Сохничка А.Я., Третьяка А.М., Янчука В.П.

До найбільш вагомих праць останніх 2-х років, присвячених управлінню рекреаційними та природно-заповідними територіями слід віднести монографію авторського колективу відомих українських економістів під редакцією професора Горлачука В.В. [1, 2].

Невирішені частини загальної проблеми та мета статті. Не дивлячись на різноплановість вищезазначених досліджень, на сьогоднішній день відсутні фундаментальні наукові дослідження, пов'язані з впровадженням методології та методики розробки та впровадження стратегій управління розвитком ТРК.

В умовах, що склалися, еволюційне формування ефективного еколого-збалансованого розвитку рекреаційного господарства в Україні потребує тривалого часу і зумовлює її відставання в цьому та в багатьох інших відношеннях від країн-лідерів в сфері туризму і природокористування і супроводжуватиметься подальшою втратою ресурсного потенціалу і, відповідно, соціальними витратами. Саме тому назріла необхідність формування ефективного механізму управління рекреаційним природокористуванням, який повинен стати підсумком реалізації стратегії, що узгоджує і врівноважує цільові настанови в області економіко-екологічних перетворень, антикризового регулювання, еколого-технологічної перебудови, підвищення рівня життя населення, ефективного входження у світовий туристський і рекреаційний бізнес.

Тому метою статті є розробка Стратегії управління розвитком ТРК.

Виклад основного матеріалу. В основі економіко-екологічної стратегії розвитку територіальних рекреаційних комплексів повинні лежати довгострокові цілі. Це перетворення регіонів України на такі, що динамічно розвиваються, забезпечують на основі розумного споживання рекреаційних особливо цінних ресурсів досягнення середньоєвропейських стандартів рівня життя місцевого населення і рекреантів.

Основні напрями та ідеї розробленої та запропонованої для втілення в життя Стратегії, яка на наш погляд є ефективною, зводяться до наступного:

1. Економіко-екологічна консолідація як основа розвитку регіональних територіальних рекреаційних комплексів. Умовою успішного розвитку ТРК є економіко-екологічна консолідація з урахуванням соціального аспекту, що розглядається нами як чинник зміцнення державності. Це налагодження механізму партнерства між основними користувачами рекреаційними ресурсами та органами державного нагляду і контролю за

якістю ресурсів. Даний механізм припускає співпрацю при утилізації відходів або проведенні очисних заходів з забрудниками довкілля, формування нормативних меж поведінки груп і механізмів відповідальності за їх порушення; розширення бази інвестиційної підтримки влади на основі її реальної відповідальності за досягнення значущих цілей - підвищення рівня життя та економічної безпеки.

Для того, щоб запустити взаємообумовлені процеси економіко- екологічної консолідації і зміцнення економіки області, регіону, потрібні наступні умови:

- вибір такої економіко-екологічної стратегічної мети, яка має консолідуєчий потенціал, здатна об'єднати зусилля товаровиробників, ресурсокористувачів і державних контролюючих органів. Формування механізму співпраці між вказаними структурами, на якій базуватимуться інститути легітимності економіки республіки та екології;

- створення нової системи екологічного порядку, що регулює поведінку основних суб'єктів - ресурсокористувачів у контексті реалізації названих стратегічних цілей держави.

2. Стратегія розвитку за принципом підвищення рівня життя повинна визначатися динамікою споживання і деградації рекреаційних ресурсів. Становлення сучасної ринкової економіки припускає формування нової моделі ресурсозберігаючої політики.

Нині наявна гостра необхідність у підвищенні якості життя більшості громадян України і, отже, розширенні рекреаційного господарства. На сьогодні відповідно до західноєвропейських стандартів добробуту живуть лише 5-7 % людей. Бідність особливо потребує рекреаційного оздоровлення. Вона охоплює 40 % населення країни, а майже 30 млн. людей живуть на межі зuboжіння, яке набуло застійного характеру. Спроби відродження господарських зв'язків, сільськогосподарського виробництва й інших структур ведуть до безконтрольного споживання ресурсів, утворення значного обсягу відходів, ушкодження особливо цінних ресурсів і, насамкінець погіршення економічної ситуації.

Протягом тривалого часу основні напрями розвитку більшості курортних регіонів України визначалися потребами населення у відпочинку і оздоровленні без урахування міри деградації рекреаційних ресурсів, здатності екосистем, здібності до самовідновлення, гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин в атмосфері, воді, ґрунті і сумарних збитків, що завдаються довкіллю.

Сучасне рекреаційне природокористування в Україні, особливо гірське, набуло рис двох'ярусної соціальної структури, характерної для країн «третього світу», де значна частина населення живе в стані перманентного зuboжіння і позбавлена можливості проведення оздоровчого відпочинку, лікування та ін. Розкол не лише за рівнями прибутків і життєвими стандартами, але і в сприйнятті цінності рекреаційного ресурсу, що підриває основи економіко-екологічного розвитку суспільства.

Ситуація, яка склалася, підштовхує до вибору однієї з двох полярних моделей поведінки держави щодо рекреації та рекреантів. Це може бути або модель державного патерналізму, при якому повинна здійснюватися масована і всебічна підтримка рекреаційного комплексу, що розвивається, і населення за рахунок ресурсів держави, або модель субсидіарної держави, коли вона забезпечує дотації рекреаційному господарству і виплату субсидій населенню для доступу до соціальних послуг.

Необхідність досягнення означених цілей, підтримка достатнього життєвого рівня населення і рівня екологічної безпеки висуває гранично жорсткі вимоги до експансивної дії на природні ресурси. Головна задача на цьому шляху - забезпечення в перспективі високих, стійких темпів економіко-екологічного розвитку, які допоможуть в найближчому майбутньому створити і зберегти мінімально необхідний рівень патерналізму.

3. Механізми досягнення стратегічних і економіко-екологічних цілей. Високі темпи економічного зростання мають бути засобом досягнення значущих екологічних орієнтирів, успішного розв'язання актуальних задач структурно-технологічної

модернізації рекреаційного господарства, реалізації додаткових конкурентних переваг курортних, туристських регіонів на міжнародній арені. Тому темпи зростання мають бути не нижче 5- 6% на рік.

Вирішальною умовою в забезпеченні економічного зростання рекреаційних зон, національних природних парків та ін. і всієї стратегії розвитку з еколого-збалансованої політикою повинен стати інвестиційний прорив, який припускає:

- форсоване збільшення капіталовкладень у рекреаційне господарство, здійснення інвестиційного маневру на користь секторів, здатних забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної рекреації у світовому масштабі;
- інвестиційну підтримку ряду ключових секторів, що не мають сьогодні достатнього інвестиційного потенціалу, наприклад гірсько-лижний туризм, водогрязелікарні та ін.;
- інноваційне наповнення інвестицій для максимального наближення місцевої рекреації до світових стандартів.

Але для того, щоб інвестиції стали значущим чинником, мультиплікатором зростання, істотну роль повинен відігравати природоохоронний режим, з урахуванням унікальності, вичерпності, невідновлювальності використовуваного в рекреаційному бізнесі ресурсу. Це припускає прискорену модернізацію вживаних технологій у відпочинку, лікуванні, туризмі на основі наукових підходів, моніторингу стану ресурсів, що якісно проводиться.

Необхідно підкреслити, що модель економічного зростання, орієнтована не лише на підвищення життєвого рівня населення, але й на збереження екологічної рівноваги, зможе реально вивести регіони з кризи, гострота якої сьогодні замаскована кон'юнктурною хвилею пошквалювання у виробництві. Якщо ж ставка буде зроблена на зростання заради зростання, то загострення екологічної обстановки припинить розвиток рекреації, а отже, й економіки курортних регіонів.

4. Сьогодні виникла необхідність урахування ряду загроз економіко-екологічній динаміці. Найважливішими з них є:

- нерозвиненість економіко-екологічної політики на мікрорівні. По-перше, за низької рентабельності, браку оборотних коштів на підприємствах рекреаційного комплексу не здійснюється відтворювальне переливання капіталу. По-друге, основна частина антропогенного навантаження припадає на особливо цінні, непоновлювальні ресурси, які наростаючими темпами щорічно вибуватимуть із відтворювального процесу, дестабілізуючи господарсько-фінансову діяльність підприємств рекреаційного комплексу;
- державне регулювання рекреаційного природокористування. Брак бюджетних виплат протягом п'яти-десяти років може призвести до безповоротних негативних змін ресурсного потенціалу і, як наслідок, зниження рівня життя населення;
- неготовність інвестиційного комплексу до масштабних середовищноохоронних інвестицій. Потрібні інвестиції в самому інвестиційному комплексі, ініціатором яких може бути держава, а учасниками - представники рекреаційного бізнесу;
- непропорційно високі темпи підвищення цін на енергоносії, транспортні тарифи, що спостерігалися з початку 2000 р., різко обмежили можливості економічного зростання підприємств рекреаційного комплексу, а також у цілому економік курортних регіонів.

5. Аналіз ресурсних і виробничих можливостей вказують на те, що ефективне управління рекреаційним природокористуванням у середньостроковій перспективі відповідним чином поділяється на три періоди.

Перший період характеризується зниженням антропогенного навантаження, обумовленим вичерпанням економічних резервів і запізнюванням введення нових потужностей. Тривалість цього періоду, а також ступінь зниження навантаження на рекреаційні ресурси, безпосередньо пов'язані з динамікою збільшення інвестицій в сектори рекреаційного комплексу.

Другий період - нарощування вливань капіталу в економіку, у т. ч. в рекреаційне господарство, і, відповідно, збільшення антропогенного навантаження на довкілля. До

економічного обороту залучаються можливості, що раніше не використовувалися, і виникає пов'язане з цим збільшення пресингу на рекреаційні ресурси. Враховуючи, з одного боку, наявні резерви, а з іншого - часткову мобілізацію цих резервів, що вже сталися в 2008 р.

Третій період. Починаючи з 2009 р. можливий вихід на стаціонарну траєкторію зі збереженням протягом десятиріччя стабільних темпів зростання економік бальнеологічних, гірсько-кліматичних та інших курортних регіонів країни. Задача державного економіко-екологічного управління рекреаційним природокористуванням полягає в тому, щоб створити умови розширеного відновлення ресурсів, що зазнали деградації, на основі комплексного моніторингу і подальше їх використання. Відновлення повинне здійснюватися на базі переважних внутрішніх накопичень та інвестиційних можливостей. Принципова настанова стратегії така, що високе економічне зростання має бути прямо пропорційне середовищноохоронним заходам.

6. Основним напрямом в економіко-екологічній політиці ми вважаємо активну підтримку такого природно-ресурсного потенціалу курортних регіонів, який дозволяє задовольнити соціальні, екологічні та економічні потреби суспільства. Одним з ключових моментів цієї стратегії є формування справжнього конкурентного рекреаційного ринку, що припускає створення рівних умов для всіх його агентів-споживачів.

Дія на якість функціонування рекреаційного ринку розпадається на дві основні складові - насичення економік рекреаційних зон необхідними ринковими інститутами та інструментами і екологічне правове інформаційне забезпечення. Для цього необхідно розв'язати ряд задач:

- зниження інвестиційних фінансових екологічних ризиків;
- підвищення надійності економіко-екологічних коопераційних зв'язків;
- розробка і впровадження Комплексної програми рекреаційного природокористування;
- реструктуризація еколого-дестабілізаційних рекреаційних підприємств;
- формування системи санкціонування за порушення умов ресурсокористування;
- впровадження системи страхування екологічних ризиків і диверсифікації джерел ресурсокористування;
- пільгове кредитування розвитку еколого-збалансованих виробництв рекреаційного комплексу.

На сучасному етапі склалася ситуація, коли фінансовий і рекреаційний сектори функціонують окремо. Накопичення фінансових ресурсів у банківському секторі і дефіцит їх в рекреаційному є однією з основних причин слабкої інвестиційної активності. Ключовою проблемою активізації інвестицій є цілеспрямований рух капіталу відповідно до наявного попиту на рекреаційні послуги та інвестиційних (у т. ч. міжнародних) пропозицій.

При цьому на державу покладається обов'язок впливати на формування прибутків рекреаційного комплексу, з одного боку, і, з іншого - ефективно використовувати наступні ресурси:

- надлишкову ліквідність фінансових ресурсів;
- тіньові гроші, які залучені в рекреаційний бізнес і не беруть участі в офіційному оподаткуванні.

За політичної та економічної стабілізації, створення необхідних умов можна розраховувати на приток значних іноземних інвестицій і вихід на конкурентний міжнародною рекреаційний ринок.

7. Бюджетна економіко-екологічна політика. Дієвим інструментом устанавлення координаційних зв'язків у сфері рекреаційного природокористування, що володіє високим «коефіцієнтом корисної дії», може стати бюджетна політика. Потрібне створення збалансованості між соціальними зобов'язаннями держави перед населенням і

рекреаційним комплексом, а також його можливостями мобілізації фінансових ресурсів як на державному, так і на регіональному рівнях.

Генеральним принципом досягнення бездефіцитного еколого- збалансованого бюджету є не зниження витрат, а випереджаюче зростання прибутків до бюджету, однією зі статей якого можуть стати прибутки, отримані рекреаційним комплексом.

При цьому пріоритетним напрямом розвитку податкового законодавства повинне стати пільгове оподаткування новостворюваних підприємств рекреаційного комплексу, що розвиваються.

Важливими напрямом розвитку рекреаційних територій і поповнення бюджету є введення системи платежів за використання ресурсів, відчуження або вилучення ресурсів і територій зі сфери курортного природокористування, нерекреаційне освоєння ресурсів, впровадження системи штрафів і санкцій за порушення якості ресурсу, за деградацію і т. д. З викладеного можна дійти висновку про нагріту наполегливу необхідність внесення змін у податкову систему.

Ставки за основними екологічними податками і обов'язковими платежами не повинні підривати фінансову базу підприємств рекреаційного комплексу для успішного проведення відтворювального процесу.

8. Держава і монополії. Досвід показує, що компанії-монополісти більше зацікавлені у розв'язанні своїх: корпоративних проблем, ніж у дотриманні громадських інтересів, і тим більше, виконанні екологічних завдань. Тому держава в умовах розвитку економік рекреаційних зон повинна зберігати контроль за формуванням екологічної політики монополістів, що займаються рекреаційним бізнесом. Важливо також необхідно стимулювати стійкий розвиток цих компаній, щоб вони забезпечували необхідними послугами економіку.

При цьому держава суворо повинна обмежувати і забороняти діяльність На цьому етапі основна задача полягає в забезпеченні фундаменту економік рекреаційних територій монополістами, у яких отримання прибутку засноване на середовищно-захисних технологіях, тобто інтереси монополістів мають бути підпорядковані інтересам курортних регіонів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для досягнення позначених параметрів економіко- екологічного управління рекреаційним природокористуванням необхідно розробити систему програм розвитку державного і субдержавного рівнів, процедуру й інструменти їх реалізації і контролю, систему мобілізації ресурсів і концентрації їх на пріоритетних напрямках, систему моніторингу за досягненням цільових параметрів і адекватним використанням ресурсів, систему правового забезпечення програм розвитку та інших інструментів державної політики.

У середньо- і довгостроковій перспективі потрібна консолідація суспільства на розв'язання проблем відновлення і розвитку рекреаційного комплексу на базі конкретної цільової програми з метою придбання значної ваги у світовому рекреаційному господарстві.

Анотація

Запропоновано Стратегію управління розвитком територіально-рекреаційним комплексом в Україні. Охарактеризовані напрями та ідеї Стратегії, проведена їх структуризація. Зроблені акценти на ресурсозберігаючі та природоохоронні складові напрямів Стратегії.

Ключові слова: стратегія управління (розвитку), територіально-рекреаційний комплекс (ТРК), механізм управління.

Аннотация

Предложена Стратегия управления развитием территориально-рекреационным комплексом в Украине. Охарактеризованы направления и идеи Стратегии, проведена их

структуризация. Сделаны акценты на ресурсосберегающие и природоохранные составные направлений Стратегии.

Ключевые слова: стратегия управления (развития), территориально-рекреационный комплекс (ТРК), механизм управления.

Annotation

Management Strategy of the territory-recreational Complex in Ukraine is suggested. The directions and ideas of Strategy are characterized and structured. The resource-saving and ecological components of Strategy directions are made.

Key words: management strategy, territory-recreational complex, management.

Список використаних джерел:

1. Управління рекреаційними територіями: монографія / За ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Іліон, 2010. – 236 с.
2. Управління природно-рекреаційними територіями / За ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Іліон, 2010. – 188 с.